

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2018. – Т. 37-38. – С. 118-123

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2018. – Volume. 37-38. – pp. 118-123

УДК: 339.92(1-32)

© Людмила Рошка¹

Регіональна співпраця для розвитку: основні тенденції, складнощі та перспективи

Співробітництво з метою розвитку – це механізм вирішення проблем, що виникають у сучасному світі. Концепція м'якої сили визначається інтересом розвинених країн до підтримання миру на міжнародному рівні, а розвиток співпраці дозволяє цій важливій справі розвинути демократію та економіку країн, що розвиваються.

На міжнародному рівні панує хаос, а держави, як основні суб'єкти міжнародних відносин, діють за принципом Макиавеллі, керуючись егоїстичними інтересами, визначеними страхом перед загрозою їх територіальній цілісності.

В даному дослідженні визначено особливості політики співробітництва для розвитку; виділено приховані аспекти зовнішньої політики великих держав, явна сила яких нав'язує норми та закони на міжнародному рівні. Країни Східного партнерства користуються перевагами кількох програм політики співробітництва, тому для їх лідерів надзвичайно важливо вивчити всі аспекти цього явища.

Ключові слова: співробітництво, регіональне співробітництво в цілях розвитку, концепція м'якої сили, національний інтерес, демократія.

Regional cooperation for development: tendencies, difficulties, perspectives

Cooperation for development is a mechanism of solving problems, which appear in contemporary world. The concept of soft power is determined by the interest of developed countries to maintain peace at international level, and development for cooperation allows this indispensable thing to develop democracy and economies of the developing countries. At international level, there is an anarchic state of things, messy and Hobbesian, where states as main actors of international relations act in a Machiavellian way, guided by their egoistic interest, determined by the fear of territorial integrity threat. In this study, we define the particularities of cooperation policy for development; outline the hidden aspects of foreign policy of big powers, whose available force imposes rules and laws at international level. Eastern Partnership states benefit from several programs of cooperation policy for development, that is why it is extremely important for their leaders to learn all the aspects this phenomenon.

Keywords: cooperation, regional cooperation for development, soft power concept, national interest, democracy.

Introducere. Sub aspect teoretic, cooperarea și opusul ei, rivalitatea, sunt descrise în limbaj accesibil. Apare întrebarea: De ce, în secolul XXI, omul societății cunoașterii, al societății informaționale nu exclude din viața socială conflictul, din lumea integrată – rivalitatea? Suntem conștienți de capacitatea distructivă a conflictelor, îndeosebi a războaelor. Este acceptat faptul că crizele sociale nu pot fi depășite fără eforturi comune - condiția materializării cooperării și a solidarității. Acțiunile puterilor se caracterizează prin rivalități și multiple forme de cooperare. Rivalitățile de putere pot avea efecte destabilizatoare sau efecte stabilizatoare. Căutarea echilibrului de putere poate stabiliza mediul internațional. Echilibrul se poate păstra prin acordul actorilor internaționali sau poate fi impus. Oricum echilibrul de putere reflectă incertitudini și fragilități importante, în același timp.

O teză fundamentală pentru teoria politică și cea a relațiilor internaționale ne sugerează că intensificarea interdependenței și globalizarea lumii contemporane șterg diferențele dintre politica internă și externă. R. Aron sublinia că Teoria Relațiilor Internaționale nu poate ignora relațiile sociale din inte-

¹ Доктор філософії, професор, Інститут міжнародних відносин Молдови, E-mail: ludmilaros.ca.com@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0339-7157>, <https://doi.org/10.31861/mhpi2018.37-38.109-116>.

riorul statelor. La baza politicii interne și a politicii externe trebuie plasat interesul național cu multitudinea formelor de manifestare a acestuia, cu diversitatea aspectelor ce-l caracterizează². Deși în raportul de interese naționale, regionale, globale este stabilită ierarhia, prin care interesul național este subordonat celui regional și global, unitatea dialectică dintre politica internă și externă a statelor contemporane ne sugerează: stabilitatea, pacea, securitatea și prosperitatea regiunilor este asigurată de prezența în structurile lor a statelor democratice de drept, dezvoltate, cu sistem politic, economic, social dinamic.

Multipolaritatea actuală reprezintă o schimbare majoră în echilibrul global stabilit odată cu încetarea războiului rece 1990-1991 și a unipolarității americane, constatate în anul 2008. P.Kennedy în lucrarea: *Ascensiunea și decăderea noilor puteri. Transformări economice și conflicte militare de la 1500 până în 2000*,³ susține că procesul de ascensiune și decădere al marilor puteri este cel de creștere și de schimbare tehnologică ce determină modificări în balanța economiei globale și influențează echilibrul militar și politic.

Lumea contemporană, pestriță sub aspectul dezvoltării economice, a condițiilor de trai și activitate, are interese comune: menținerea păcii, crearea condițiilor de conservare și reproducere a potențialului Biosferei. În contextul existenței și tensiunilor provocate de problemele globale ale contemporaneității, clasa politică a fiecărui stat național trebuie să elaboreze agenda priorităților: elaborarea politicilor de protecție a mediului ambiant: bazine acvatice, flora și fauna; politicilor de explorare a bogățiilor subterane și de distribuire a acestora între membrii regiunii, comunităților locale; politicilor de securitate și dezvoltare durabilă, politicilor sociale, politicilor publice. Complexitatea problemelor cu care se confruntă omenirea, regiunile, statele naționale produc noi cerințe față de liderii partidelor politice, ONG-urilor, asociațiilor profesionale.

În ultimele decenii ale secolului XX, Richard Ashley sublinia că umanitatea se află în imposibilitatea de a-și satisface nevoile din cauza resurselor limitate la nivel mondial. Prin urmare statele par predispușe la violență, iar acțiunile realizate de acestea presupun calculul rațional dintre costuri și beneficii. Ordinea mondială este determinată de națiunile puternice, care, prin forța de care dispun, impun regulile și legea la nivel internațional. Din această perspectivă, cooperarea pentru dezvoltare este doar un mecanism pus în aplicare de țările dezvoltate, cu scopul de a-și valorifica resursele și de a-și menține și demonstra ponderea pe arena internațională.

Aceste teze stau la baza investigației subiectului anunțat în condițiile valorificării teoriei și practicii cooperării regionale în scopul dezvoltării economice, sociale a statelor participante. În acest studiu definim particularitățile politicii de cooperare pentru dezvoltare, evidențiem aspectele ascunse ale politicii externe ale marilor puteri, care prin forța de care dispun, impun regulile și legea la nivel internațional. Valorificăm teza: Statele Parteneriatului Estic beneficiază de unele programe ale politicii de cooperare pentru dezvoltare, de aceea este important ca liderii lor să cunoască toate aspectele fenomenului. O atenție sporită acordăm relațiilor Republicii Moldova cu vecinii: Ucraina, România și Uniunea Europeană.

Rezultatele investigației. Cooperarea pentru dezvoltare reprezintă un mecanism de soluționare a problemelor cu care se confruntă lumea contemporană. Joseph Nye în lucrarea: *Soft Power: the Means to succesin World Politics*, a propus conceptul de soft power, care se referă la mecanisme informale de exercitare a influenței asupra țărilor în curs de dezvoltare. Conceptul soft power este condiționat de interesul țărilor dezvoltate de a menține pacea la nivel internațional, iar cooperarea pentru dezvoltare permite acest deziderat kantian pentru dezvoltarea democrației și a economiilor țărilor în curs de dezvoltare.

Cooperarea pentru dezvoltare presupune un raport de asistență între țările donatoare dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. Din perspectiva politicii realizate de marile puteri în perioada postbelică, raportul de putere cu scopul cooperării pentru dezvoltare este studiat de: Robert Jervis și Irving Yanis. Robert Jervis consideră că decidenții din domeniul relațiilor internaționale din toate țările dezvoltate

² Aron R. (1972), Qu'est-ce que une theorie des relations internationales? /Aron R. *Etudes politiques*, p. 361-362.

³ Kennedy Paul (2011), *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, Traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu. Postfață de Andrei Miroiu. – Iași : Polirom, P. 391.

au demonstrat o abordare etnocentristă, iar cultura conflictului ideologic n-a făcut decât să accentueze ideea unei gândiri de grup în termenii de raporturi ideologice.⁴

O situație normală din perspectiva teoretică, justificată de Hans Morgenthau, expusă în lucrarea: *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*.⁵ Autorul se referă la existența unor raporturi bazate pe interesul național al statelor donatoare, dezvoltate, care folosesc asistența pentru dezvoltare ca mijloc de exercitare a puterii economice pe plan mondial. Prin acordarea asistenței, țările dezvoltate plasează în sfera lor de influență, contribuind astfel la menținerea raporturilor de forțe pe plan internațional, care ar putea fi schimbate prin emergența unei noi puteri sau grup de țări asociate. Perspectiva realistă, susținută de H. Morgenthau, pornește de la premisa că la nivel internațional există o stare anarhică, dezordonată de tip hobbesian, în care statele în calitate de actori principali ai relațiilor internaționale acționează în stil machiavelic, după interesul lor egoist, determinat de frica unei amenințări la adresa integrității teritoriale.

Conceptualizarea cooperării pentru dezvoltare permite celor interesați să înțeleagă tensiunile produse de adevăratele obiective ale politicii externe a statelor dezvoltate, care își asumă rolul de donator sau partener de dezvoltare și a organizațiilor regionale sau internaționale. Victor Negrescu în lucrarea: *Politicile europene de cooperare pentru dezvoltare. Între relații publice internaționale și politici publice*, menționează: „...relația produsă de cooperarea pentru dezvoltare între țările dezvoltate și în curs de dezvoltare poate avea mai multe abordări, însă căutarea unor indici empirici poate ajuta la dezideologizarea acestui sistem de asistență internațională”.⁶

O experiență interesantă pentru acest studiu o reprezintă documentele adoptate de summit-ul de la Barcelona, din anul 1995, la care a fost aprobat Proiectul ce vizează colaborarea UE cu statele bazinului mediteranean (PSEM). Proiectul vizează cooperarea politică în scopul creării unui spațiu comun al păcii, securității și stabilității prin dialogul politic și respectarea normelor de drept internațional. În acest spațiu, Proiectul cuprinde UE, pe de o parte, și Maroc, Algeria, Cipru, Malta, Israel, Autoritățile Palestinei, Libia, Tunisia, Turcia, Iordania și Siria. Pentru atingerea obiectivelor propuse s-a convenit că statele vor lucra în comun pentru crearea unui stat de drept și promovarea democrației prin intensificarea campaniilor informative asupra chestiunilor referitoare la drepturile omului, la terorism și la crima organizată.

Promovarea valorilor democratice, a libertăților fundamentale ale omului răspunde exigențelor interne ale Uniunii Europene, stipulate în art.6 din varianta consolidată a Tratatului privind Uniunea Europeană. Prevederile respective exprimă dorința instituțiilor europene de a-și exporta valorile. În domeniul relațiilor externe, articolul 21 prevede: „consolidarea și sprijinirea democrației, a statului de drept, a drepturilor omului și a dreptului internațional” ca obiective ale politicii externe și de Securitate comune.⁷ De la Declarații la fapte concrete astfel ar putea fi definit traseul Uniunii Europene în calitate de donator principal în programele și proiectele pentru dezvoltare, alocând în fiecare an peste 50% din volumul total al asistenței. Despre schimbarea abordării obiectivelor PESC ne vorbește și articolul 208 paragraf 1 a Tratatului privind Uniunea Europeană, versiunea consolidată din 26 octombrie 2012, care prevede: „obiectivul principal al Uniunii Europene în acest domeniu îl reprezintă reducerea, eradicarea sărăciei. Uniunea ține seama de obiectivele cooperării pentru dezvoltare la punerea în aplicare a politicilor care pot afecta țările în curs de dezvoltare”.⁸

Revenind la situația economică, politică din Republica Moldova și Ucraina putem constata existența mai multor programe de asistență pentru dezvoltare, printre care menționăm: Programul Parteneriatului Estic, Politica Europeană de Vecinătate. Însă Republica Moldova în traseul său de integrare în structurile europene a cunoscut un regres vizibil, răsturnându-se de pe poziția favorită: Moldova o istorie de succes și ajungând în situația când partenerii de dezvoltare condiționează asistența. Și Ucraina, și Republica Moldova s-au trezit peste noapte cu conflicte armate, cu confruntări ideologice ce produc mișcările separatiste, cu o sărăcie, care putea fi evitată, cu exodul intelectualilor, specialiștilor din diferite domenii de activitate social-utilă, cu migrația masivă a forței de muncă, în rezultatul căreia sunt în

⁴ Jervis Robert (1983), Security Regim. In Krasner Stephen D. (edit.), *International Regimes*. Ithaca, London: Cornell University Press.

⁵ Hans Morgenthau (2007), *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași, Polirom.

⁶ Victor Negrescu (2016), *Politicile de cooperare pentru dezvoltare și politici publice*. București, Tritonic, p. 43.

⁷ *Tratatul privind Uniunea Europeană – versiunea consolidată*, 2015.

⁸ Ibidem.

dispariție localitățile rurale. Preistoria acestor mutații serioase o constituie dispariția Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS).

După destrămarea URSS un obiectiv prioritar al tinerelor state ce au ales modelul statului democratic de drept a fost: stabilirea relațiilor de bună vecinătate cu vecinii și cu Uniunea Europeană, un model viabil de integrare și cooperare regională. Astfel, în anul 1992, între Republica Moldova și Ucraina a fost semnat Protocolul cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice, Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare, care a pus bazele cooperării în diferite domenii: economie, politică, cultură. Comun pentru aceste state este obiectivul strategic: integrarea europeană.

Pe parcursul anilor în politica de cooperare, colaborare a celor două state independente au fost înregistrate succese, dar și unele dificultăți referitoare la problemele de frontieră. Autoritățile Republicii Moldova aveau așteptări mari cu referire la rolul Ucrainei în soluționarea conflictului transnistrean. Dar au urmat mai multe dezamăgiri, deoarece formatul de negocieri 5+2 s-a dovedit a fi ineficient și a condus la internaționalizarea și înghețarea conflictului. Unul din teoreticienii modelului conflictului de pe Nistru din Republica Moldova, la o sesiune de întrebări și răspunsuri, din mai 2008, la întrebarea mea: Cum poate fi soluționat conflictul de pe Nistru? Mi-a răspuns: Nicicum. Când părțile: Chișinăul și Tiraspolul, se vor așeza la masa de negocieri, pregătiți să adopte decizii constructive și nimeni din afară nu le va încurca. Camuflat, dar a răspuns. Pe atunci în Ucraina era liniște, stabilitate și pace. Se părea că problema produsă artificial de reprezentanții statului rus este un caz particular și nu se va răspândi în regiune. În realitate, interesul Federației Ruse de a-și menține influența în spațiul ex-sovietic, ex-socialist, numit astăzi – vecinătatea apropiată, a determinat liderii instituțiilor politice să producă planuri de acțiuni, activate în caz de necesitate. Odată ce Republica Moldova și-a declarat intenția de a adera la Uniunea Europeană, ce în societatea moldovenească există mișcarea social-politică pro-unionistă, sunt activi susținătorii ideii aderării la NATO, a fost activat Planul confruntării unioniștilor și al mișcării social-politice „Unitate-Единство”. Deseori îmi formulez întrebarea: Dacă atunci, când în Parlamentul Republicii Moldova se discuta Legea cu privire la limba de stat – limba română, liderii partidelor parlamentare ce-și asumase responsabilitatea guvernării acceptau propunerea liderilor din opoziție de a declara două limbi de stat în Republica Moldova: limba română și limba rusă, ce ar fi urmat? Exista un scenariu de rezervă la Moscova? Găseau un alt motiv să creeze statul fantomă republica moldovenească nistreană?

Un alt subiect discutat cu intensitate de liderii celor două state democratice este ascuns în Tratatul de frontieră dintre Republica Moldova și Ucraina, semnat la Kiev, la 18 august 1999, care a intrat în vigoare în anul 2002. Parlamentul Republicii Moldova a condiționat ratificarea Tratatului de frontieră prin semnarea Regulamentului de exploatare a segmentului de drum Odessa-Reni din regiunea localității Palanca, precum și ratificarea de către RADA Supremă a Ucrainei a acordului, semnat în anul 1994, privind recunoașterea reciprocă a proprietăților aflate pe teritoriul lor.

O altă problemă ce complică colaborarea celor două state este terminalul Giurgiulești, care oferă Republicii Moldova oportunitatea cândva pierdută, ieșirea la Marea Neagră. Ucraina este îngrijorată de dezvoltarea infrastructurii Republicii Moldova în această regiune.

Din cauza acestor tensiuni ratificarea Tratatului privind frontiera de stat și mai ales a controlului comun la posturile vamale moldo-ucrainene a fost amânată. Totodată absența unui control riguros din partea Republicii Moldova la frontiera de est, Parlamentul European a recomandat autorităților naționale să restabilească ordinea legală în regiune. În scopul atingerii acestui obiectiv la Palanca, în anul 2007, a fost semnat Memorandumul trilateral de asistență a Misiunii Uniunii Europene la frontiera moldo-ucraineană (EUBAM). Obiectivele Misiunii sunt: colaborarea cu Republica Moldova și Ucraina în scopul armonizării standardelor și procedurilor lor de gestionare a frontierei cu cele în vigoare în statele membre ale UE; Asistarea la întărirea capacităților profesionale ale serviciilor vamale și de frontieră ale Moldovei și Ucrainei la nivel operațional; Dezvoltarea capacităților de analiză a riscurilor; Perfecționarea cooperării și a complementării reciproce a serviciilor vamale și de frontieră cu alte agenții de executare a legilor; Promovarea cooperării transfrontaliere. Acțiunile Misiunii au influențat pozitiv asupra programelor de dezvoltare economică a celor două state și au contribuit la menținerea dialogului politic dintre Republica Moldova și Ucraina.

Un aspect important al colaborării celor două state este cooperarea economică și energetică. Lipsa resurselor energetice determină autoritățile Republicii Moldova să poarte negocieri permanente cu vecinii, cu statele terțe care sunt implicate direct în procesul de aprovizionare a țării cu resurse

energetice.⁹ În perioada 1999-2000, Republica Moldova s-a confruntat cu sistări de energie electrică, cea mai îndelungată perioadă a fost de trei luni. În această perioadă Republica Moldova importa din Ucraina 24% din consumul total de energie electrică. Momentul este explicabil, Republica Moldova datoră Casei de Comerț a Ucrainei 236 milioane de lei. Cu toate acestea relațiile interstatale erau tensionate, iar incompetența autorităților Republicii Moldova să mențină un dialog politic constructiv cu vecinii, a condus la întreruperea negocierilor până în anul 2005. Sunt mai multe cauze ce explică situația critică a Republicii Moldova în ceea ce privește aprovizionarea cu energie electrică, dar o analiză mai aprofundată a fenomenului depășește obiectivul investigației date. Vom sublinia doar că asigurarea cu energie electrică a sectorului public și privat reprezintă o condiție indispensabilă a dezvoltării economiei naționale. Din acest motiv, în condițiile pluripartitismului democratic, partidele parlamentare ce-și asumă responsabilitatea guvernării sunt obligate să studieze problema aprovizionării țării cu resurse energetice, inclusiv cu energie electrică. În așa mod, vor înțelege că aici este ascunsă soluția dezvoltării economice și de aceea trebuie însușită din necesitate teoria comunicării politice, care insistă asupra eliminării din mesajul politic a șantajului, discriminării și altor metode nedemocratice de a negocia, de a coordona diferite interese. Această afirmație este o concluzie la situația în care Vladimir Voronin, Președintele Republicii Moldova pe atunci, a șantajat autoritățile Ucrainei că va bloca aderarea țării lor la Organizația Mondială a Comerțului (OMC), invocând că Kievul favorizează contrabanda cu mărfuri din Transnistria.

Relațiile bilaterale dintre Republica Moldova și România cunosc o evoluție anevoioasă, începând cu adoptarea Declarației de Independență a Republicii Moldova și recunoașterii independenței Republicii Moldova de către Guvernul României.¹⁰ Cu toate statele din apropiata vecinătate și Republica Moldova, și România au semnat Tratat de colaborare, doar între ele un asemenea document nu există. Cauzele acestei situații sunt explicate în articolul menționat.

Concluzii. Perspectivele de dezvoltare a relațiilor bilaterale între Republica Moldova, Ucraina și România și a relațiilor multilaterale între aceste state și instituțiile europene pot fi apreciate din perspectiva abordărilor pragmatice. Asume pragmatismul politic, economic oferă condiții favorabile pentru valorificarea oportunităților deschise de programele, proiectele cooperării pentru dezvoltare. Republica Moldova și Ucraina pot și trebuie să beneficieze de posibilitățile României ca stat membru al Uniunii Europene. Cu regret această perspectivă optimistă de dezvoltare autoritățile Republicii Moldova n-o apreciază în mod adecvat și respectiv nu se pot determina în situația geopolitică actuală. Autoritățile Republicii Moldova aplică standarde duble în estimarea relațiilor bilaterale și multilaterale. Mai mult ca atât, în realizarea programelor politice a propriilor partide, liderii instituțiilor statului implică societatea, divizând-o în două părți: susținătorii traseului proeuropean de integrare regională și a celui proeuroasiatic. Într-un studiu al potențialului Uniunii Europene și Uniunii Euroasiatice, am constatat că Uniunea Vamală și Uniunea Economică Euroasiatică sunt întemeiate nu pe principii democratice, cum accentua în discursul său Nursultan Nazarbaev, dar pe principiile autoritarismului și al priorității intereselor naționale a Federației Ruse, cum a propus Vladimir Putin.¹¹

References

1. Aron R. (1972), *Qu'est-ce que une theorie des relations internationales?* / Aron R. *Etudes politiques*.
2. Ashley Richard (1984), *The Poverty of neorealism, International Organization*, 38 (2), p. 225-286.
3. Beniuc Valentin, Roșca Ludmila, Afanas Nicolae (2015), *Uniunea Europeană – Uniunea Euroasiatică: studiu comparat, Ghid analitic*, Chișinău.
4. Victoria Boian, *Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina. Friedrich Ebert Stiftung*, 12.10.2009, <http://old.ape.md/libview.php?l=ro&idc=152&id=854>, accesat 5 mai 2018.

⁹ Victoria Boian, *Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina. Friedrich Ebert Stiftung*, 12.10.2009, <http://old.ape.md/libview.php?l=ro&idc=152&id=854>, accesat 5 mai 2018.

¹⁰ Vezi: Bilateral relations of the Republic of Moldova and Romania: evolution, achievements, perspectives (2017), In. *The Trilateral of ROMÂNIA-UCRAINA-MOLDOVA: diplomacy, security strategies, competitiveness, partnerships*. Coordinators: Vasile Simileanu, Liubovi Melnychuc, Ludmila Roșca. București: Publisher Top Form, <http://www.geopoliticamagazine.com/>, accesat 5 mai 2018.

¹¹ Beniuc Valentin, Roșca Ludmila, Afanas Nicolae (2015), *Uniunea Europeană – Uniunea Euroasiatică: studiu comparat, Ghid analitic*, Chișinău.

5. Jervis Robert (1983), *Security Regimes*, in Krasner Stephen D. (edit.), *International Regimes*. Ithaca, London: Cornell University Press, pp.173-194.
6. Kennedy Paul (2011), *Ascensiunea și decăderea marilor puteri. Transformări economice și conflicte militare din 1500 până în 2000*, Traducere de Laurențiu Ursu, Teodora Moldovanu, Lucia Dos, Ramona Lupu. Postfață de Andrei Miroiu. – Iași : Polirom, 2011, p. 391.
7. Moldova și UE în contextul politicii de vecinătate. Realizarea Planului de Acțiuni UE-Moldova (februarie 2005-ianuarie 2008). ADEPT. / Chișinău: Arc, 2008, 180 p.
8. Morgenthau Hans (2007), *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași, Polirom.
9. Negrescu Victor (2016), *Politicile de cooperare pentru dezvoltare și politici publice*. București, Tritonic.
10. Joseph Nye (2005), *Soft Power: the Means to succesin World Politics*. New York: Public Affairs.
11. *Planul de Acțiuni Uniunea Europeană-Republica Moldova. Ghid* (2006) , Chișinău, Tipogr. Centrală, 80 p.
12. Bilateral relations of the Republic of Moldova and Romania: evolution, achievements, perspectives (2017), in. *The Trilateral of ROMÂNIA-UCRAINA-MOLDOVA: diplomacy, security strategies, competitiveness, partnerships*. Coordinators: Vasile Simileanu, Liubovi Melnychuc, Ludmila Roșca. București: Publisher Top Form, <http://www.geopoliticamagazine.com/>, accesat 5 mai 2018.
13. *Tratatul privind Uniunea Europeană – versiunea consolidată*, 2015.